

GORDON McMULLAN – PHILIP MEAD (eds.) with AILSA GRANT FERGUSON – KATE FLAHERTY – MARK HOULAHAN: Antipodal Shakespeare. Remembering and Forgetting in Britain, Australia and New Zealand, 1916 – 2016

London – New York: Bloomsbury Publishing, The Arden Shakespeare, 2018. 227 s. ISBN 978-1-4742-7143-1

Pri nedávnych veľkých výročiach Williama Shakespeara (2014: 450 rokov od narodenia a 2016: 400 rokov od úmrtia) sa na viacerých medzinárodných vedeckých fórach ocitli osobitné sekcie, kde sa Shakespeare objavil ako objekt pamäťovej kultúry. Diskutovalo sa o spôsoboch, ako si ho pripomínať a ako ho v rôznych krajinách oslavovali pri predchádzajúcich okrúhlych výročiach, a to od 17. storočia až po rok 1964. Zvláštnu pozornosť pritom púťali priesečníky s prvou svetovou vojnou, ktorej sté výročie sa tiahlo ako červená niť mnohými vedeckými diskurzmi.

Uvedené súvislosti tematizuje aj kniha *Antipodálny Shakespeare*. Jej názov má podľa zostavovateľského kolektívu vyjadriť, že nejde o aspekty „lokálne“ či „globálne“, ale o „sociohistorický vzťah krížom cez hemisféry“ (10), vzťah protinožcov – severu a juhu, konkrétne Veľkej Británie na jednom a Austrálie a Nového Zélandu na druhom póle. V týchto troch anglofónnych krajinách Spoločenstva národov sa už od začiatku 20. storočia chystali na oslavy Shakespeareovej tristoročnice, ale vojna ich roku 1916 okresala o pompu a financie boli z veľkej časti použité inak. Kniha približuje formy osláv a spomínania a zároveň kontextualizuje aj to, ako sa na aktivity a projekty spojené s výročím roku 1916 v ďalších obdobiach zabúdalo, alebo aj celkom zabudlo: re-interpretuje ich paradigmatický význam pre ďalší rozvoj shakespeareovskej kultúry či dokonca (v prípade Austrálie) pre mýtus o zrode národa.

Antipodálny príbeh, ktorý autori a autorky publikácie rozvíjajú z rozličných aspektov, má svoje východisko v dvoch spomienkových podujatiach. Obe sa konali v jedno

aprílové popoludnie 1916 v Londýne a účastníci sa po ich skončení (aspoň hypoteticky) zliali do spoločného davu na dopravnej stanici Waterloo Station v centre mesta: z jednej strany návštevníci shakespeareovského recitálu z divadla Old Vic, kde skromne oslávili tristo rokov od úmrtia barda, a z druhej vojaci ANZAC (Australian and New Zealand Army Corps), pripomínajúci si v tom čase prvé výročie vylodenia svojich jednotiek v Gallipoli a množstvo obetí na životoch, ktoré ich stál tento vojenský debakel. Zaoceánski vojaci a Shakespeare však majú aj iné styčné body – ako na to upozorňuje hneď dobová fotografia na obálke knihy a štúdie v nej.

Autor prvého textu vynáša na svetlo zabudnuté zásluhy agilného univerzitného profesora a kultúrneho dejateľa Sira Israela Gollancza (1863 – 1930), ktorého vízie a aktivity v Londýne, najmä okolo spomínanej tristoročnice, vytvorili základy pre ideu prinajmenšom troch slávnych britských kultúrnych inštitúcií: Národného divadla (zal. 1963), Royal Shakespeare Company (zal. 1960) a Shakespeare's Globe (otv. 1997), a to aj napriek tomu, že ani jedna z nich sa k týmto koreňom oficiálne nepriznáva. Ale, ako vraví autor štúdie Gordon McMullan, to, čo v konečnom dôsledku zaváži, je vízia, a nie detaily (59). A Gollancz, ktorý viedol výbor Shakespeare Memorial National Theatre (SMNT), podľa McMullana takým vizionárom bol: cez pripomenutie barda sa usiloval o založenie britského národného divadla. Trvalo prinajmenšom pol storočia, než sa táto myšlienka aj zrealizovala.

Jeden z dvoch kľúčových projektov, ktorý sa Gollanczovi aj napriek vojne podarilo

uskutočniť, bola knižná pocta Shakespearovi v podobe zbierky *A Book of Homage to Shakespeare* (1916). Zbierku možno čítať dvojako: jednak ako potvrdenie britskej kultúrnej hegemonie cez jej všeobecne uctievaného klasika, jednak ako na svoju dobu pozoruhodný „globalizačný“ čin – pretože 166 príspevkov z najrozličnejších kultúr a jazykov (vrátane sanskrtu, afrického setswanu, islandčiny atď., ale – z politických príčin – bez autorskej účasti z Nemecka, Rakúsko-Uhorska a Turecka) poskytlo nezvyčajne široké spektrum pohľadov.

Druhý projekt – „Shakespeare Hut“, plánovaný ako miesto pre divadelné a vzdelávacie aktivity, sa počas vojny razantne transformoval. Pozemok a súbor budov pod týmto názvom v atraktívnej univerzitnej štvrti Bloomsbury počas vojny prenajali asociácii YMCA, a tá tu poskytla prístrešok tisíckam vojakov ANZAC. Koncertná sála v areáli v rokoch 1916 – 1919 poslúžila aj na hranie divadla. Pre zaoceánskych vojakov tu vystupovali najslávnejšie herecké hviezdy (napr. Ellen Terry) a na organizácii divadelných podujatí sa výrazne podieľali britské sufražetky a feministky. Kontinuita myšlienky shakespeareovského memoriálu sa takýmto spôsobom udržiavala aj počas vojny. Autor štúdie stopuje aj jej ďalší vývoj: komplikované majetkovo-právne súvislosti dokazujú, že finančné toky, pochádzajúce ešte z príprav tristoročnice, umožnili výboru SMNT realizovať ďalšie shakespeareovské aktivity aj po vojne a po tom, ako budovy Shakespeare Hut roku 1923 zrúcali.

Dôvody na zabúdanie či znevažovanie úsilí Gollancza v nasledujúcich desaťročiach boli rôzne. Aj britské kultúrne inštitúcie a záujmové skupiny združené okolo nich majú tendenciu tvoriť a udržiavať si interné mýty o vlastnom pôvode – a Israel Gollancz, akademik, ale nie praktický divadelník, sa do príbehov o Národnom divadle či Royal Shakespeare Company celkom nehodil; v neposlednom rade zavážili zrejme aj dôvody antisemitské. Pred piatimi rokmi však na jeho zásluhy upozornil Daniel Rosenthal, autor nových dejín Národného

divadla (*The National Theatre Story*, 2013). McMullan Gollanczov prínos pomenúva ako „komplexný internacionalizmus“ (53), ktorý dezinterpretovali ako „imperializmus“. Zhrnújúco by sme Gollanczovu víziu mohli nazvať myslením v širokom horizonte jednak geograficky globálne, jednak v predstave inkluzívnej kultúry, ktorá živé divadelné aktivity prepája so vzdelávacími a podobne.

Ďalšia štúdia v knihe sa venuje projektom osláv u protinožcov, kde tristoročnica nepredstavovala len geografický antipód. Tu totiž prevládala konzervatívna imperiálna idea: zo zbierky na oslavu nebola podporená austrálska literatúra, divadlo a vzdelávanie, ale britskému klasikovi v patriotickom koloniálnom geste „pre skráslenie mesta“ postavili v Sydney monumentálne súsošie (odhalené až roku 1926). Ten istý britský sochár bol poverený aj postavením neďalekého pamätníka obetiam prvej svetovej vojny.

Autor štúdie Philip Mead ukazuje, ako cez osudy verejných pomníkov možno čítať dejiny Austrálie: pomník Shakespearovi, implicitné potvrdenie spolunáležitosti k Británii, tu chceli mať „najväčší na svete“ (67). Monument, ktorý pôvodne stál na prominentnom mieste pred Štátnou knižnicou a Botanickou záhradou, sa však v 50. rokoch 20. storočia stal obeťou urbánneho zločinu – cez námestie postavili diaľnicu. „Trvanlivosť“ takejto pocty (čo bol roku 1916 jeden z hlavných argumentov pre bombastickú sochu) sa ukázala ako veľmi sporná. Mead v tejto súvislosti publikuje a interpretuje aj známy obraz maliara Jeffreyho Smarta „Cahill Expressway“ (1962), ktorý zobrazením spomínaného dopravného uzla sugeruje neľudský chlad a odcudzenosť urbánnej modernity v Sydney. Súsošie venované Shakespearovi je na obraze stvárnené iba zozadu a v pozadí; len zasvätení vedia, o aký pomník tu vôbec ide. „Shakespeareovo“ deklamatívne gesto pravou rukou (ktoré je maliarovou licenciou a nezodpovedá soche) Mead interpretuje ako odkaz na iný neďaleký monument, totiž na pomník kapitánovi Jamesovi Cookovi. (Na internete som pri Smartovom plátne dokonca našla označenie, ktoré gesto inter-

pretuje ako odkaz na Lenina a perspektívu svetlej budúcnosti, čo je v kontexte Austrálie asi dosť scestné, hoci obraz naozaj pripomína sovietsku futuristickú architektúru. Dala by som za pravdu Meadovi: internetové fotografie ukazujú Cooka na pomníku v sydneyskom Hyde Parku skutočne v tomto geste.) Mead cituje aj iných historikov, ktorí upozorňujú na súvislosti medzivojnových osláv Shakespeara, svätého Juraja ako patróna Anglicka, výročí ANZAC a Cookovho objavenia Austrálie, čo sugeruje, že „anglickosť a austrálske národné povedomie boli vzájomne komplementárne“.

Shakespeara v Austrálii integrovali do diskurzu o zrode národa – s koreňmi v Británii, s iniciačným aktom v bitke pri Gallipoli a s ňou spojeným štátnym sviatkom, tzv. ANZAC-day. Až oveľa neskôr historici čoraz naliehavejšie začali upozorňovať na kontroverznosť tohto mýtu, ktorý sa „s hrdosťou odvoláva na jednu z najväčších porážok, kde zomrelo osemtisíc mužov a ďalších devätnásťtisíc bolo ranených“ (157). Problematická a re-interpretácia ANZAC šla napokon ruka v ruku s re-interpretovaním Shakespeara, a to najmä jeho patriotickej hry *Henrich V.* Pozoruhodné je v tomto zmysle dlhoročné divadelné pôsobenie Johna Bella.

Ďalšie štúdie sa geograficky a časovo znova vracajú do Londýna 1916 a zaznamenávajú kultúrne aktivity pre vojakov ANZAC v Shakespeare Hut. Záchytných bodov je málo; isté je, že vzhľadom na priestorové podmienky sa hralo minimalisticky, len pasáže z hier v podobe revuálneho pásma. Aj stovky listov a denníkov novozélandských vojakov, ktorými sa prelúskal autor Mark Houlahan, poskytujú väčšie svedectvo o ich základných životných podmienkach (možnosť spať, jesť a umyť sa) než o návštevách predstavení; ba dokonca sa zdá, že ak šli vojaci v Londýne do divadla, častejšie videli muzikály než Shakespeara.

Na Novom Zélande sa jubileu venovalo veľa pozornosti v tlači a v početných shakespeareovských kluboch sa verejne čítali hry. Podujatia mali implikovať, že usadlíci v kolóniách sú skutočnými potomkami

Shakespeara. Cez neho sa potvrdzovala solidarita s impériom.

Kniha kriticky reflektuje spôsoby, akými kultúrne inštitúcie a vplyvní jednotlivci roku 1916 oslavovali jubileum veľkej osobnosti dejín: konsenzus v tom, či sa vyzbierané peniaze použijú na kamenný monument, alebo na podporu živého divadla, vzdelávania a kultúrnej výmeny, svedčí aj o miere konzervativizmu, resp. otvorenosti presahujúcej úzke záujmy a ochoty riskovať. Vytrvalý spodný prúd publikácie nevyhnutne tvoria reflexie o imperiálnych a koloniálnych aspektoch komemorácie klasika. V konečnom dôsledku však antipodálna os sever/juh pôsobí priveľmi rozbiehavo a nekoherentne a autori zjavne zápasili s vyslovene riedkym materiálom (F. X. Šalda by to nazval „nastavovaná kaše“). Sľub vyznačený v podtitule (1916 – 2016) nie je dodržaný: oslavy a projekty z roku 2016 sú len selektívne a heslovito vymenované v úvode.

Na záver ešte spomeňme, že v Londýne sa na hlavnej oficiálnej oslave tristoročnice čítali posolstvá britského kráľovského páru a prezidenta USA za účasti prominentov, ako boli arcibiskup z Canterbury, veľvyslanci, vládni zmocnenci a reprezentanti mnohých krajín sveta. Organizátori podujatia, vedomí si jeho ikonického účinku, už vopred avizovali, že juliánsky kalendár z doby renesancie sa medzičasom zmenil na gregoriánsky; tento poukaz im poslužil na to, aby Shakespeareovu tristoročnicu nemuseli oslavovať v deň jeho údajných narodenín – 23. apríla, ale až 1. mája: na 23. apríl 1916 totiž pripadla Veľkonočná nedeľa. Mimovoľná súvislosť s Kristom sa už, povedané slovami dánskeho princa, pociťovala ako „too much in the sun“ (I.2.). Ale nechajme to. Oslavy barda v deň Sviatku práce by nás totiž vsotili do celkom iných kontextov a os vychýlili do iných pólův: to je už zasa iný (nemenej skutočný) príbeh.

JANA WILD

Vysoká škola múzických umení, Slovenská republika

Kolektivní monografie, která vyšla v roce 2016, přináší výsledky společné práce autorů patřících do Brněnského naratologického kroužku a pracovníků Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky. Je věnována světoznámému literárnímu vědci Lubomíru Doležalovi, jehož inspirativní vliv lze rozpoznat v mnoha studiích z nabízeného svazku.

V úvodních poznámkách se ve čtyřech přehledně sestavených bodech dozvídáme, jaký smysl má haškovské bádání dnes a jaké důvody vedly autory k volbě právě této problematiky. Jako první důvod autoři uvádějí, že tato monografie může být v jistém smyslu slova chápána coby vstupní příspěvek k diskusi, která se určitě rozproudí za pět let, u příležitosti 100. výročí Haškovy smrti a 140. výročí Haškova narození. Následně je zmíněna další podstatná motivace – monografie si klade za cíl analyticky uchopit autorovo dílo v jeho celistvosti. Další pohnutkou, která vedla české literární historiky k zahájení práci na projektu, bylo hledání společné perspektivy v bádání mnohaznačného a mnohoznačného Haškova díla – společný úhel pohledu tvoří chápání Haškových textů jako souboru fikcí v různých intencích (z hlediska biografického, interpretačního a dalších). Posledním ne méně podstatným důvodem, proč zkoumat Haškovy fikce, je uplatnění mezioborového pohledu na autorovo dílo. Modus operandi tvůrců monografie je přehledný a logický, i když se nezdá snadně realizovatelným: badatelé se snažili v plodném střetu jednotné perspektivy s různorodými způsoby řešení dílčích problémů podat nové, aktuální analýzy zdánlivě známé látky.

Knih je rozdělena do dvanácti volně na sebe navazujících kapitol, které jsou rozčleněny podle tematického klíče. Po dvou úvodních kapitolách věnovaných výkladu Haškova díla literárními vědci (F. A. Podhajský) a rozboru vzpomínkových knih o Haškovi

(J. Staněk) následuje blok, v němž se autoři (Z. Hrbata, T. Kačer, O. Sládek) zaměřují na ranější Haškovu tvorbu. Šestá a sedmá kapitola (F. A. Podhajský, P. Janoušek) jsou tematicky provázány Haškovým působením ve Straně mírného pokroku a další dvě (P. Steiner, B. Fořt) analyzují texty spojené s Haškovým pobytem v revolučním Rusku. Poslední blok tvoří tři kapitoly (V. Paris, A. Merenus, R. D. Kokeš), v nichž najdeme pozoruhodné pohledy na nejznámější Haškovo dílo – *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*.

I přesto, že monografie je výsledkem práce jedenácti autorů, z nichž si každý zachoval svérázný styl a použil své vlastní metody práce s textem, nepůsobí kniha jako shluk nahodile shromážděných příležitostných statí. Právě naopak – jednotlivé kapitoly tvoří umně promyšlenou strukturu, vzájemně se doplňují a osvětlují, čímž se vytváří nová perspektiva haškovského výzkumu a vznikají inspirační podněty pro další haškovské bádání.

Kapitola „Jaroslav Hašek a literární věda“ z pera editora celé monografie Františka A. Podhajského představuje pozoruhodný pokus o přiblížení historického kontextu zkoumání Haškova literárního díla. Autor studuje ohlasy a recepci Haškova literárního dědictví už od 20. let minulého století, vrací se třeba k textům Ivana Olbrachta, Karla Čapka nebo Vítězslava Nezvala. Sleduje vývoj uvažování o Haškově díle v průběhu meziválečného období a pak po 2. světové válce, nenechává stranou ani jazykovědné rozbory (František Daneš), které měly rovněž vliv na literárněvědné interpretace. Podhajský také věnuje pozornost českým literárním vědcům, kteří zkoumali Haškovo dílo v zahraničí (např. S. Richterová, P. Steiner), ponechává však stranou celou nečeskou literární vědu, proto se zdá lepší omezit prostor výzkumu už v samotném názvu kapitoly, která by se mohla jmenovat „Jaroslav Hašek

a česká literární věda“. Samozřejmě, že motivace autorova výběru je jasná, jelikož současné zahrnutí světové literární bohemistiky (např. v polském kontextu H. Janaszek-Ivaníčková, A. Kroh, W. Nawrocki) by vyžadovalo mnohem více prostoru a celá monografie i takto přesahuje 300 stran.

Jan Staněk v kapitole nesoucí název „Neodbytnost masky: Hašek ve vzpomínkách“ tematizuje hlavní podoby, v nichž se v memoárech Jaroslav Hašek objevuje, například jako „sfinga za hospodským stolem“, jako bohém či nositel nespočetných masek. Staněk vymezuje stěžejní elementy Haškova světonázoru, které se vynořují během četby vzpomínek Haškových vrstevníků, přátel a známých, zároveň se však také umně vyhýbá meandrům Haškových autostylizací. Stejně tak se velice opatrně pohybuje v houští ne vždy věrohodných svědectví Haškových souputníků na jeho cestě životem a zevrubně zkoumá mnoho aspektů těchto vzpomínek. Vedle toho rozebírá i otázku zamlčovaných témat (problematické rysy Haškovy povahy apod.). Nabízí tedy jakousi typologii memoárů, vymezuje jejich uzlové body, a tímto kreslí pozoruhodný obraz jednoho z nejzáhadnějších a nejúspěšnějších českých spisovatelů 20. století.

Další blok věnovaný rané tvorbě Jaroslava Haška otevírá rozsáhlá studie „Haškovy cestopisné povídky“, jejímž autorem je Zdeněk Hrbata. Texty obsažené ve sbírce *Črty, povídky a humoresky z cest* Hrbata analyzuje z mnoha úhlů pohledu, například je vnímá v kontextu cestopisných strategií nebo využití komicna, grotesky a absurdity. Právě pasáže věnované komicnu Haškových cestopisných povídek přináší mnoho inspiračních podnětů. Po této studii následuje kapitola „*Utrpení versus Trampoty*: Haškova humoristická povídka z *Veselé Prahy*“ od Tomáše Kačera, v níž se autor soustřeďuje na Haškovu kritiku společnosti a kritický vztah ke skutečnosti, který je v povídkách doložen. Ondřej Sládek uzavírá tento blok věnovaný raným Haškovým textům kapitolou „Šťěstí *Šťastného domova*“, v níž přibližuje narativní strategie této širavé společenské kritiky.

Odpovídá na otázky, jakými způsoby Hašek pracuje s ironií, jaké jsou hlavní principy výstavby povídky „*Šťastný domov*“ a vůbec jaké místo zaujímá tato raná povídka v Haškově literárním odkazu. Sládek řeší otázku kontrastů, na nichž je text vystaven, a na konkrétních příkladech z povídky ukazuje, jak Hašek s kontrasty pracuje a jaké důsledky má využití takovýchto prvků. Přichází s myšlenkou, že právě kontrast vytváří napětí a činí text nadprůměrně čtivým (107).

Následující dvě kapitoly přibližují problematiku textologickou a přinášejí důkazy o tom, že Haškovo dílo nebylo vždy vhodně edičně zpracováno a ediční zpracování mnohdy neodpovídá původní podobě jednotlivých textů. František A. Podhajský v kapitole „Ediční historie a kompozice *Dějin strany mírného pokroku*“ sleduje osudy tohoto rukopisu a poukazuje na rozdíly v jednotlivých edicích, zatímco Pavel Janoušek v kapitole „U bratří makabejských: Haškovy dramatické marginálie“ přichází s pozoruhodnými objevy týkajícími se autorství kabaretních her Haškovy divadelní družiny. Na úvod této kapitoly Janoušek nabízí velmi podnětné úvahy o posmrtných osudech Jaroslava Haška jako spisovatele, píše o „intelektualizaci“ a postupné literární sakralizaci autora (132), na níž se do velké míry podíleli právě editoři Haškových textů. Janoušek následně odhaluje pozadí svérázného zacházení s Haškovými texty – editoři měli totiž ambice prezentovat velký objev: Haškovy doposud nepublikované dramatické texty. Právě tato snaha mnohokrát vedla k libovolnému čtení Haškových rukopisů, jak tomu bylo právě v případě Janouškem analyzovaných dramatických textů. Navíc editoři často mylně označovali autorství těchto dramatických textů a připisovali je hlavně Haškovi. Takovýto přístup ze strany editorů, jak poukazuje ve své zevrubné analýze Janoušek, byl mnohokrát pro badatele zavádějící, a vyžaduje tak opětovný detailní výzkum.

Peter Steiner v kapitole „*S puškou v ruce, s ohněm v srdci*: Jaroslav Hašek jako rudoarmějský propagandista“ a Bohumil Fořt v kapitole „Velitelem města Bugulmy?“ řeší

Haškův pobyt v revolučním Rusku. Steiner zevrubně analyzuje Haškovy propagandistické novinářské texty z let 1919–1920, které vycházely hlavně v ruštině, češtině a němčině, v kontextu dvou druhů promluv: monologu a dialogu. Charakterizuje postupy, které Hašek používá, aby nasýtil své texty propagandistickým obsahem. Hašek jako propagandista je přímočarý a autoritativní, hojně využívá emotivní, z lyriky převzaté strategie, aby své propagandistické texty učinil čtivými a snadně zapamatovatelnými. Bohumil Fořt pracuje s kategorií fikce a vyzdvihuje doposud do pozadí odsunutě klady analyzovaného cyklu *Velitelem města Bugulmy: Z tajemství mého pobytu v Rusku*: „Celkový estetický potenciál bugulmských textů pak nespočívá v jejich případné referenci k realitě, nýbrž v jejich specifickém sémantickém, a především tematickém potenciálu, založeném mnohovrstevně a polystrategicky“ (191).

Tři závěrečné kapitoly jsou zasvěceny Haškovu vedlému *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Každá se věnuje jiné problematice. Václav Paris v kapitole „Osudy a encyklopedie“ poukazuje na specifickou výstavbu Haškova geniálního románu a zkoumá její spřízněnost se žánrem encyklopedie. Tato kapitola je mimořádně přínosná, protože badatelům otevírá nové horizonty výzkumu, například čtení Haškova *Švejka* jako hypertextu. Aleš Merenus v následující kapitole, která nese název „Divadelní anabáze Haškových *Osudů* aneb Každá doba si žádá svého Švejka“, nejdříve líčí úskalí divadelních dramatizací Haškova *Švejka*, píše například o problematice velkého rozsahu díla, torzovitosti *Osudů* a také samotné kompozici románu, která je v podstatě sérií velmi volně propojených epizod (226–227), aby následně přiblížil vybrané divadelní inscenace, které vznikly na základě Haškovy románové předlohy. Tyto dramatizace jsou situovány mezi dvěma póly – buď je vyzdvížen a zdůrazněn prvek komična textu, anebo jeho prvek tragična. V rozsáhlé a dobře propracované kapitole Merenus sleduje vývoj divadelních inscenací Haškova *Švejka* a věnuje se také současným tendencím v zpracování této

nesnadné látky. Poslední kapitola napsaná Radomírem D. Kokešem nesoucí název „Kinematografický výskyt Josefa Švejka aneb Osudy románových taktik ve třech českých adaptacích s jednou britskou zacházkou“ přináší zevrubnou analýzu filmových adaptací proslulého Haškova románu. Tyto tři adaptace prezentují tři odlišná adaptační pojetí. Autor vyzdvihuje klíčové vlastnosti jednotlivých zpracování a erudovaným způsobem provádí stručnou komparaci těchto filmových prepisů.

Celá monografie se vyznačuje pečlivým zpracováním také po stránce redakčně-graphické. Jednotlivé studie jsou doprovázeny archivními snímky například z archivu Národního divadla v Brně, ale také vzácnými fotografiemi širšímu publiku dříve neznámými. Je škoda, že se například na konci knihy nenašlo místo na medailonky autorů jednotlivých kapitol.

A co říci závěrem – výsledky společného brněnsko-pražského haškovského projektu lze označit za pozoruhodné a podnětné, přínášející nová zjištění na poli, jak se na první pohled mohlo zdát, dokonale probádaného materiálu. Monografie *Fikce Jaroslava Haška* je určitě, jak se dnes říká, *must have* každého zájemce o dílo Jaroslava Haška a není určena pouze literárněvědné obci.

AGNIESZKA JANIEC-NYITRAI
Univerzita im. L. Eötvöse, Maďarsko

Editor Ivana Hostová has devoted her book *Identity and Translation Trouble* to a current and dynamically developing topic. Recently, the correlation of the terms of identity and translation in different aspects has been touched upon by volumes such as *Translation and Identity* (ed. by Michael Cronin, 2006), *Shakespeare and the Translation of Identity in Early Modern England* (ed. by Liz Oakley-Brown, 2011), *Identity in Intercultural Communication* (ed. by Ada Böhmerová, 2011), *Translation and Identity in the Americas* (ed. by Edwin Gentzler, 2012), *Segmenty identičnosti v tvorčestve zarubežnyh slavjanskij pisatelej* (Segments of Identity in the Works of Foreign Slavic writers, by A. G. Bodrova, E. E. Brazgovskaja, V. S. Kniazkova, M. Yu. Kotova, and O. V. Raina, 2014), *Identity and Theatre Translation in Hong Kong* (ed. by Shelby Kar-yan Chan, 2015), *Translation in Russian Contexts* (ed. by Brian James Baer, 2017), and others. The book under review successfully reflects the contributions and results of the international conference “Mirrors of Translation Studies II”, held in 2015 at Slovakia’s University of Prešov, organized by Hostová and Vasil Gluchman.

Identity and Translation Trouble consists of an introduction with references and eight individual chapters (by eight authors on different subject matters and methodologies), as well as two valuable appendixes: Appendix A: “Bibliography of Slovak Translations of Hispanic American Fiction (1948–2016)” and Appendix B: “Selected Bibliography of Translations” of Aspazija’s Works. This structure seems to be the best way to represent thoroughly the concepts of identity in Translation Studies and the idea of transcultural translation, showing connections between local theories and the general concepts of Translation Studies.

In the introduction to the volume, Ivana Hostová imaginatively describes the main

goals of each chapter emphasizing the significance of the authors’ contribution to theoretical aspects of Translation Studies and to the defining of human identity.

The essay by Michael Cronin “Translation and Post-National Identity in the Digital Age” proposes an “ecology of translational attention” that would search for linguistic resources for the future. Cronin underlines that language should be a common resource for all humans, shaping the identity of humanity and thus maintaining individual and group identities.

In “Identifying Shifts in the Allusiveness of a Source Text through Post-Soviet Translation as Deconstruction of the Target-Language Audience’s Soviet Identity”, Lada Kolomiyets represents some Ukrainian translations as political actions, showing the specifics of translations of Yurii Andrukhovych and Oleksa Nehrebetsky, which she terms farcical. She describes how the translators shift allusions of the source texts to deconstruct the rudiments of Soviet identities in Ukrainian society. According to Hostová and Kolomiyets, such types of translations influence the establishing of a basic model of self-identification in postsocialist Ukraine.

In her contribution, Eva Palkovičová outlines three periods of Slovak reception of Hispanic American fiction: up to the mid-1960s; from the mid-1960s to 1990; and after 1990. She describes the non-literary (economic and political) circumstances influencing the reception of foreign literature in the target cultural context. Another very important topic considered is that the choice of literary works to be translated depends, on the one hand, primarily on the tradition, and on the other, the cultural, historical, political situation in the target-language country. The literary work of Latin American writers was for a long time felt as distant, even exotic, in

Slovakia. The turning point was the 1950s when Spanish started to be taught at Comenius University in Bratislava. The decades until 1990 were the most intensive period of the reception of Hispanic literature in Slovakia. And again, as Palkovičová emphasizes, the reasons of popularity of Latin American writers and poets were both literary and non-literary. For example, the most popular Latin American authors in Slovakia – the Chilean poet Pablo Neruda and the Cuban writer Nicolás Guillén – were not only outstanding writers, but also significant cultural and political representatives of their countries and they often visited the Soviet Union and Czechoslovakia.

There were undoubtedly strong literary reasons for the popularity of Hispanic American literature in Slovakia. Magic realism was something new and fresh in the era of prescribed social realism. Under the influence of the translations of Juan Rulfo, Julio Cortázar, Ernesto Sabato, Mario Vargas Llosa or Gabriel García Márquez, elements of magic realism entered the works of Slovak writers. Even though Slovak translations of Hispanic American fiction were not limited only to the works of magic realism – as Palkovičová states – the phenomenon of Hispanic American literature was still mainly understood as magic realism and, to a great extent, this understanding has not changed to the present day. The main idea that connects Translation Studies and the concept of identity, as presented by Palkovičová, is that it is possible to create the identity of foreign literature according to the domestic image, as it happened to Hispanic American literature in Slovak culture.

Another aspect of the relation between identity and translation is presented in the next chapter by Zuzana Malinovská, where she offers a detailed analysis of the Slovak translation of the text *Pélagie-la-Charrette* by Acadian author Antonine Maillet. The work was published in 1979 and its Slovak translation under the title *Akádia, zem zaslúbená* (Acadia, the promised land) followed four years later in 1983. Malinovská analyzes

both texts, the original and the translation, and comes to the conclusion that the Slovak translator Elena Krššáková used a very progressive approach, namely a transcultural one instead of the traditional intercultural approach which allowed her to cope with an almost untranslatable text. Malinovská divides the problems that the translator faces into several categories, and the most difficult one appears to be the language of the novel full of nonstandard lexemes (dialectisms, archaisms) and nonstandard syntax elements. These nonstandard items are the media of the Acadian identity, which is characterized as rhizome-like. The narrative structure is another translation problem, for it has three different narrators and resembles a sort of ancient choir. It is interesting to compare the chapter by Malinovská with Russian research of national-oriented texts, such as Tamara Miliutina's *Natsionalno orientirovannyi tekst (cheshskiyi perevod povestei Valentina Rasputina)* (National-oriented text [Czech translation of Valentin Rasputin's novels], 2006) and Viktoria Kniazkova's *Proza A. I. Solzhenitsyna v slovatskikh perevodah* (A. Solzhenitsyn's prose in Slovak translations, 2010). Fiction deeply rooted in the national tradition, especially that of Alexander Solzhenitsyn, also has a peculiar vocabulary and multivoiced structure. Malinovská analyzes the translator's strategies such as using the language of the Slovak folk tales, preferring less frequent or long-forgotten words, and creating neologisms; she comes to the conclusion that these strategies proved to be successful and that the translation is a perfect example of a transcultural overlap of cultures. Krššáková succeeded in achieving the necessary balance of exoticisation/naturalisation and the adequate degree of explicitness, although a translation is always more explicit than the original, as discussed by Slovak theorists such as Anton Popovič, *Originál/Preklad. Interpretatná terminológia* (Original/Translation: Interpretation terminology, 1983) and Ján Zambor, *Preklad ako umenie* (Translation as Art, 2000).

Chapter 5, “(My) Identity–Normality–Translation” by Martin Djovčoš, is a sociological approach to the identity of a translator in Europe. On the basis of his own biography, Djovčoš points out that the turbulent political history of the 20th century forms Central European identity. The chapter describes the author’s reinterpretation of Bourdieu’s notion of habitus through the concept of the Slovak scholar František Miko.

In Chapter 6, Miroslava Gavurová writes about Slovak identity in the situation of emigration based on the novel *Out of This Furnace* (1941) by Thomas Bell, a descendant of Slovak emigrants to the United States in the late 19th – early 20th century. Gavurová refers to Michael Cronin’s statement that an emigrant is a translated being and that self-translation is the way for a person to change from the original identity to the new one. Gavurová carries out a detailed analysis of Bell’s novel and comes to the conclusion of a defining role of Slovak lexemes in the English text of the novel. They become a vivid proof of the constant inner identity struggle of an emigrant. This corresponds very much to the research conducted by Russian scholars on the foreign-language inclusions and transnational prose (M. Yu. Kotova “Specifika inokulturnogo koda v transnacionalnom romane [na materiale prozy Mariny Lewickoj]” – The Specificity of foreign cultural code in the transnational novel [in Marina Lewycka’s fiction], *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*, No. 11(65), 2016). Shortly after its publication in the United States, the novel was translated into Slovak under the title *Dva svety* (Two Worlds, 1949). As Gavurová shows (on the basis of the included Slovak lexemes analysis) the Slovak translation by Ján Trachta has the tendency towards normalisation of the standard language that results in the loss of colour, authenticity and mixed identity of the characters.

Chapter 7, “To Translate Aspazija...?: Identity and the Translation of Poetry”, is devoted to the Latvian writer Aspazija (Elza Rozenberga). Its author Astra Skrābane promotes Latvian cultural identity and diversity

using a traditional approach, viewing the poetry of Aspazija as an export of Latvian national identity via translations and a way to expand international communication. Besides that, the chapter’s appendix (Appendix B) introduces a bibliography of the poet’s translations including Aspazija’s self-translations from Latvian into German.

Chapter 8 by Barbora Olejárová discusses specific features of the novel *Bonheur d’occasion* (1945) by French Canadian writer Gabrielle Roy, and its translations into English (*The Tin Flute*, 1947, and retranslated in 1982) and Slovak (*Príležitostné šťastie*, 1949). One of the most important conclusions made by the author of this chapter is based on comparison of these two translations. The bilingualism of the Canadian culture, the vernacular language spoken by Francophone working class characters, as well as urban settings, are the most typical features of the novel that caused the translators most difficulty. As a result, the American version was more successful in recreating the colloquial character of the text, as the informal register in American English was and still is much more developed than in Slovak. The bilingual nature of the novel was erased in the Slovak text as the result of the strategy of naturalisation, which was the typical tendency of that period in the development of Translation Studies in Slovakia. In the American version, English can no longer represent a foreign element, so the translators focused on foreignizing the text by keeping most of the French expressions. Olejárová’s chapter concludes the main part of the book and expresses some important general ideas on translating practice, such as rendering vernacular speech and slang, naturalizing or foreignizing a translation, ways of translating titles, and transforming bilingual identity of the original in the target text.

The reviewed book not only offers the various aspects of relationship between identity concept and translation, but also shows the development of Translation Studies from the middle of the 20th century up to present day. Chapters 3, 6, and 8 deal with translations made in the beginning of the founda-

tion of Translation Studies as an academic field, Chapters 3 and 4 concern the translation theory and practice of the last decades of the 20th century and Chapters 1–3 and 5 highlight new tendencies in the field. Unfortunately, none of the texts are devoted directly to the question of Slovak identity except the essay on the hybrid identity of Slovak emigrants in the United States. Nevertheless, this topic is implicitly present in the chapters

concerning the reception of foreign literature in the Slovak culture (Chapters 3, 5, and 8).

Hostova's volume enriches both Translation Studies and the research of identity. The essays in *Identity and Translation Trouble* bring practical issues and the latest research together – for the benefit of every reader of the book.

VIKTORIAKNIÁZKOVA – MARINAKOTOVA
Saint Petersburg State University, Russian Federation

EDUARDO F. COUTINHO (ed.): Brazilian Literature as World Literature

New York: Bloomsbury Academic, 2018. 357 pp. ISBN 978-1-5013-2326-3

The extensive anthology *Brazilian Literature as World Literature*, edited by Eduardo F. Coutinho, is part of the Bloomsbury series *Literature as World Literature*, which is focused on national literatures (including German, Danish, American, or Romanian), specific topics or genres (Crime Fiction) or the work of a single author (Roberto Bolano). The minimalist design of the front cover, symbolizing the national flag of Brazil, follows the consistent cover design of previously published works in this series. The anthology attempts to create an image of Brazilian literature in its most significant moments through key periods, artists, movements, or works and, according to the editor's words "topics and questions of world literature will appear and be treated from [Brazilian] local cultural, ideological and historical perspectives" (2). Many authors, including the editor himself, are professors of comparative literature, thus the theoretical and methodical focus of the contributions.

Brazilian Literature as World Literature is made up of fourteen chapters, the first of which is the editor's introduction, which creates a point of entry to the past and present forms of Brazilian literature, its social, political and cultural context, and its past and present relationships of coexistence.

While the volume's very general title reflects the variety of topics in the contributions, either within genres, time periods, or

the movements they reflect, Coutinho incorporates individual contributions into his thread of explanation, looks for their mutual links and fills in missing information. Thus, the introduction has a double function: it presents the anthology and is also a concise introduction to the history of Brazilian literature. Brazilian literature is to a large and significant extent under the influence of European (Portuguese) colonization, the result of which was "incorporation of a European tradition and the attempt to create a new one of local or native coinage" (1). The search for an autochthonous form and the influence of the European and North American tradition had a deep impact on the development of Brazilian literature. Moreover, Coutinho does not perceive the influence of the European or North American tradition on Brazilian culture as a one-way process, but relies on the active approach of the receiving literature that adapts the tradition to its own specific needs.

The order of the individual chapters is chronological and the editor incorporates them into his initial explanation of the history of Brazilian literature, starting in the baroque period. The first study, "Baroque Voices in the Primordial Voices of Brazilian Literature: Anchieta, Vieira and Gregorio" by Dalma Nascimento introduces the problem of the cultural (Portuguese and at that time also Spanish) baroque heritage expanding

also through Catholicism, because baroque is perceived as “decisive for the flourishing of Brazilian art in the creative symbiosis of baroque-mestizo culture” (22). The author focuses mainly on the role of Spanish Jesuit monks and to what extent Brazilian literature is independent of Portuguese literature, based on the analysis of texts by Anchieta, Vieira, and Gregório. The following study “Light and Shadow: From Enlightenment to Neoclassicism in Brazil” by Gustavo Bernardo Krause focuses, again in relation to the European Enlightenment and its foundation, on the Arcadian movement (the poets of the Minas School – Cláudio Manuel da Costa, Basílio da Gama, and Tomás Antonio Gonzaga) that played a significant role in the period when Brazil echoed with the first voices calling for independence. The baroque was important for the rise of Brazilian literature for these reasons. In many Latin American countries, Romanticism played a crucial role during the period of struggles for independence. The need for national self-identification was pushed more dominantly into the foreground during this period, which is described in the third chapter, “Indigenism and the Search for Brazilian Identity: European Influences and National Roots” by Roberto Acízelo de Souza, which describes the disputes between colonizers and their colonies. Together with other countries of the “New World”, Brazil had to cope with the existing tradition, cultured and thriving among the indigenous people, and simultaneously accept the culture of their colonizers. Colonization was perceived in two ways: artists interpreted it either as a catastrophe that destroyed the original character of Brazil, or as something positive, the advent of development. In comparison to the previous and the following studies, Acízelo de Souza focuses mainly on Brazilian literature and less on European or North American. The next study, “The Multifaceted Works of Machado de Assis” by José Luís Jobim, reflects the artist’s work within the context of cultural and literary circumstances and searches for filiations in the works of other authors. The fol-

lowing explicit statement by Jobim also characterizes the approach of other authors in the anthology: “Today we know that the geographical location and the historical moment in which a text is produced are important factors, principally as regards the circulation of works in the realm of what is known as *world literature*, which also involves a consideration of the reception of these texts, not only in their original place and time of publication, but also in the various and successive places and times in which they are read and interpreted, from the starting point of other reception contexts” (102).

The chapters “Naturalism in Brazil and its European Connection” by Ligia Vasallo and “Brazilian Modernism and the Modern Art Week: The Influence of the European Twentieth-Century Vanguard” by Lucia Helena focus on the influence of the European naturalist and avant-garde movements that were confronted with industrial society in Europe, while in Brazil there was an influence of colonial tradition and strong cultural hybridity. The second study, as well as the chapter “Jorge Amado: The International Projection of the Brazilian Writer” by Márcia Rios da Silva, are characterized by information overload. The majority of texts focus on context, history or biographical facts. The chapter “Regionalism vs. World Literature in João Guimarães Rosa” by the anthology editor Eduardo F. Coutinho presents one of Brazil’s most significant writers. Many people see Guimarães Rosa as a post-modernist author; his attractiveness lies in creating vivid descriptions of region and reality. His prose is full of questions leading to new questions. In conformity with the introduction’s character, Coutinho’s study is a concise explanation loaded with information.

The final third of the anthology differs from the previous two in its focus and the problems it studies. In the chapter “Crossing Borders: Clarice Lispector and the Scene of Transnational Feminist Criticism”, Rita Terezinha Schmidt maps the translations and expert reception of Lispector’s work through the prism of feminist criticism, compar-

ing her life to other female authors (Emily Dickinson, George Eliot, George Sand, Virginia Woolf, and Sylvia Plath) of whom the changed reception of their works happened only after their deaths. Regardless of the current character of the topic, we can see the significance of this contribution in the fact that in comparison to the US, England or France, Brazil did not have such strong an academic background that would sufficiently attend to feminist criticism (251). Thus, there are different limits in the understanding of feminist criticism in the United States and in Brazil.

The chapter "The Brazilian Theater in the World: From Modern Dramaturgy to the Contemporary Post-Dramatic Scene" by Beatriz Resende presents a survey of Brazilian theater in the 20th and 21st centuries, where text shares its importance with the question of theater space, the traditional separation between the stage and the public, using elements of performance or contact with other artistic forms. Resende is also interested in the place of Brazilian theater within the scope of world theater in translations, adaptations and staging in other countries. In the penultimate chapter, "Postmodern Brazilian Literature on the World Stage", Luiza Lobo presents a survey introduction into the forms of post-modernism in Brazilian literature. A lot of attention is given to the *roman noir*, the most popular literary genre in postmodernity according to Lobo, and also "increases the access to more readers in this time of philosophical, ideological and moral crises, which shudder almost all pillars of society" (312).

As opposed to the other authors in the anthology, Benjamin Abdala Junior focuses in the final chapter, "Comparative Literature and Supranational Community Relations: the Administration of Difference, the Ways of Articulation, and the Hegemonies of Cultural Flows", on comparative literature as a theoretical problem. The hegemonic countries are always present in comparative studies. Based on this unequal relationship we have the traditional division of literatures into "greater" and "lower". Today, Eurocentrism has been

transformed into Westernization, which is not geographically limited, but based on economy and politics (326). Abdala Junior presents the literary dialogue between Brazil and Portuguese-speaking African nations, stating his opinion that both parties of this dialogue need to be equal. He likens this situation to the slavery of African nations that cannot be perceived only through the prism of "civilized" colonizers.

Even today, Brazilian literature (together with other Latin American literatures) is coping with the heritage of its colonial period, as demonstrated by the volume *Brazilian Literature as World Literature*. It is evident from several chapters of the anthology that since the beginning of colonization, Brazilian culture has been ruled by the tension between European and later North American culture and a natural need for autonomy and autochthony. "This search [...] does not mean, however, that Brazilian literature has broken completely with European literary tradition [...] The difference lies in the fact that now these contributions, instead of being blindly accepted, are critically filtered and blended together with the local elements, often producing new aesthetic forms" says Coutinho (1). This anthology as a whole approaches this aspect of South American writing and at the same time answers many other questions regarding its relationship to other national literatures. Within the scope of literary comparative studies, Eduardo F. Coutinho and the other authors have created a concise and interesting entry into the world of Brazilian literature.

NATAŠA HROMOVÁ BURCINOVÁ
(Linguistic cooperation: Ida Prokopčáková)

Ústav svetovej literatúry SAV, Slovenská republika

Putovanie do galícijského mesta Santiago de Compostela k hrobu apoštola Jakuba, tzv. (sväto)jakubská cesta, predstavuje historicky, kultúrne a – ako inak – aj nábožensky osobitý jav: svoje korene totiž zapúšťa v stredoveku, a to súbežne so západnou kultúrou, a jeho identita je mimoriadne živá až do súčasnosti, na čo nepoukazujú len aktuálne štatistiky, ale nepochybne aj reflexia, ktorú iniciuje v zahraničí i na Slovensku. Podoba odborného premýšľania nad ním v medzinárodnom kontexte sa ukazuje ako vskutku mnohoraká – téma inšpiruje odborníčky a odborníkov z oblasti histórie, geografie, antropológie, psychológie, no aj umenovedy a literatúry, čo nijako neprekvapí, ak si uvedomíme, že cesta do Compostely bola jednak kultúrnym „vysielačom“ z Európy na Pyrenejský polostrov, jednak opačným smerom, keď sprostredkúvala napríklad orientálne poznanie a kultúru či arabský výklad antiky. Jakubská cesta sa nezrkadlí len v stredovekých žánroch a dielach; ako téma, motív či námet intertextuálneho nadväzovania je prítomná aj v nasledujúcich literárnych obdobiach v Španielsku (napr. Cervantes, Tirso de Molina) a v iných krajinách, tu najmä v cestopisoch; zvlášť intenzívne, hoci cez iné, vcelku odlišné interpretačné kľúče sa objavuje i v španielskej tvorbe 20. storočia (M. de Unamuno, A. Machado, F. García Lorca, G. Torrente Ballester, J. Goytisolo atď.).

Do dialógu s inonárodnými (nielen) literárnovedne podloženými úvahami o jakubskej ceste vstupuje slovenská odborná obec predovšetkým v posledných rokoch, čo najvýraznejšie ilustrujú dve publikácie: monografia *Cesta do Compostely. Legendy, história, skúsenosti* (Kučerková – Knapík; 2018) a recenzovaný zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, ktorú v roku 2016 usporiadala Fakulta stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Editorka D. Hlavinová Tekeliová v ňom

zhromaždila spolu pätnásť textov autoriek a autorov slovenskej i zahraničnej proveniencie s cieľom ponúknuť čitateľskej obci nové, navzájom sa dopĺňajúce pohľady na historickú, duchovnú i umelecko-literárnu tradíciu putovania do Santiaga, ako aj na jeho praktické a aktuálne uchopenie (napr. možnosti putovania do Compostely – nové trasy a projekty, ekologický aspekt jakubskej cesty, jakubská cesta ako súčasť pútnického cestovného ruchu). Autori a autorky príspevkov reagujú na dovedy viac-menej zreteľnú absenciu sústredeného uvažovania o téme v našom kultúrnom prostredí. Prevádzajú nás dejinami putovania v európskom priestore a konkrétne na Slovensku a v Čechách (G. Weag, P. Štěpánek), osvetľujú jeho teologický kontext (F. Rábek), historicko-duchovné, filozofické či antropológické súvislosti (M. Kučerková), ale i psychologické pozadie, rekonštruované na základe osobných príbehov (J. Knapík). Postupné, medziodborové roztváranie témy sa v rámci výstavby zborníka ukazuje ako východisko (aj) interpretačne poňatej a v literatúre i umení ukotvenej reflexie, ktorá predstavuje nosnú líniu zborníka.

Vhodným uvedením do nej sa javí v zborníku posledný, na prvý pohľad nenápadný a s témou jakubskej cesty bezprostredne nesúvisiaci príspevok Mariána Kamenčíka (recenzia zborníka esejí *Básně a místa*, ed. Hrdlička – Soukupová – Špína; 2015), keďže sprostredkúva viacero impulzov k ďalším, hlbším literárnovedným úvahám o téme jakubskej cesty, a to predovšetkým v kategórii priestoru (napr. pohyb pútnika na osi domov – cudzina) i s ohľadom na spôsoby, akými človek vyjadruje svoj vzťah k svetu, keďže „geografia nesená veršami dokáže rozväzovať a vrstviť ďalšie významy“ (183). Ján Gallik mapuje osobité podoby stvárňovania motívu cesty a putovania v stredoeurópskej literatúre na prelome 19.

a 20. storočia (I. Krasko, O. Březina, E. Ady), pričom jadro jeho príspevku spočíva v analýze a interpretácii zbierky Teodora Križku *Blížence z krížnych ciest* (2014) a jej „ilustrátorskej bázy“ z dielne českej výtvarníčky Pavly Dvorskej, ktorú tvoria väčšinou stromy nachádzajúce sa v okolí pútnických ciest do Compostely – harmonickým spojením metafyzicky ladeného verša a kresby, ktorá je pamäťou, emóciou, zážitkom z konkrétnych miest, sa odhaľuje hlboká, intímna „topografia“ ľudského bytia. Príspevok Kataríny Džunkovej približuje stredovekú rukopisnú antológiu *Codex Calixtinus*, jeden zo základných prameňov vyrozprávania compostelskej tradície, literárny aspekt svojej úvahy však autorka rozširuje aj o aspekt muzikologický, so zámerom poukázať na význam kódexu pre dejiny európskej hudby. Interdisciplinárny záber na problematiku vrcholí v umenoved-

nom pohľade autoriek Zuzany Dzurňákovej a Dáše Uharčekovej-Pavúkovej na ikonografiu apoštola Jakuba, ako aj na tvorivé ucho- penie jeho kultu v diele najvýznamnejšieho neskorogotického umelca Majstra Pavla z Levoče. Podobné zameranie má aj štúdiá Evy Lehoťákovej, ktorá interpretuje vnútornú výzdobu kostola sv. Jakuba v Levoči ako kultúrny fenomén stredoeurópskeho umenia. Nevšedným vyústením uvažovania o fenoméne putovania do Santiaga de Compostela, ako sa ho snažil tento zborník zachytiť, je nepochybne príspevok Milana Šajgalíka, ktorý ponúka realizáciu akejsi virtuálnej svätajakubskej cesty prostredníctvom poštových známok ako miniatúrnych umeleckých diel, ako aj výklad umeleckých diel, ktoré zachytávajú, a ich zobrazovacích techník.

MARTINA KOSTURKOVÁ

Prešovská univerzita v Prešove, Slovenská republika